FONTOS: A HB-ből nemcsak ennyi a tudnivaló, hanem (a kiosztott Benkő-fénymásolatok alapján):

- **kívülről tudni kell egy olvasatot (a zárthelyiben megkérdezem, kinek az olvasatát használták), tehát az összes elem korabeli kiejtését/kiejtésváltozatait;**
- **tudni kell az összes elem jelentését önmagában és kontextusban is (az igealakok esetében az idő, mód, szám, személy, ragozás azonosítása is fontos!).**

Bárczi Géza 1982. A Halotti Beszéd nyelvtörténeti elemzése.
Sajtó alá rendezte és szerkesztette E. Abaffy Erzsébet és N. Abaffy Csilla.
Budapest: Akadémiai Kiadó.

- A HB. a Pray-kódexben maradt fenn, az OSzK őrzi.
- A kódex 1192-1203 között készült, 172 hártyalapon, a HB. a VIII. részben, a temetési szertartások között szerepel, a 154a lapon, két része van: a HB (26 sor) és a Könyörgés (6 sor).
- Műfaját tekintve sacramentarium, nem teljes misekönyv, a mise egyes részein nem szorosan a miséhez tartozó szövegeket is közöl.
- 190 régi magyar szó szerepel benne (az ismétléseket nem számolva), s bár hézagosan, de a 11-12. sz-i magyar grammatikát megismerhetjük meg belőle.
- A HB szabad tolmácsolása egy latin elmélkedés gondolatmenetének, mely a kódex. köv. lapján van, a Könyörgés pontos fordítása a 152a lapon lévő Oratiónak.
- A kódex a boldvai bencés kolostornak készült, mely 1203-ban leégett. A pozsonyi társas káptalantól került a mai helyére 1813-ban.
- A kódexet egy bencés kolostorban írták meg, de nem tudni, melyikben. de a világi papságnak készült, nem szerzeteseknek.
- A HB-t elsőként Schier Xystus Ágoston-rendi szerzetes fedezte fel, és Pray György ismertette először 1770-ben, majd teljes szövegét Sajnovics tette közzé szintén 1770-ben a Demonstratióban.

Latiatuc feleym zumtuchel mic vogmuc.

- alárendelő öt. mondat, ősi kapcsolásmód, hogy a tárgyi mm. esetében nincs kitéve a kötőszó
- *Latiatuc* 'látjátok'
    - Kiejtése vitatott több ponton is: az *u* jelölheti az *u*-t, de az *o*-t is, mert az *u* > *o* nyíltabbá válás már régen megindult, csak az írás nem követi még jól mindig a nyelv átalakulását – ez az *u* vagy *o* kérdés a teljes nyelvemléket érinti.
    - A *ti* betűkapcsolat is többféleképp olvasható: *tty, t'j, tj* – a *ty* hangot biztosan igazoló példák csak a 13. sz-ban jelentkeznek (pl. *gyertán* > *gyertyán,* vö. *porta* > *portya*), más jelek arra mutatnaak, hogy a *ty* már megvolt a 12. sz. közepén is nyelvünkben. De ez nem zárja ki a többi olvasatot itt.
    - Kijelentő mód, jelen idő, T/2. tárgyas alak (igei szrag: *-játok/-játuk*), a személyragok a tárgyas ragozás esetében szinte mind személyes névmásból fejlődtek, mely funkcióját tekintve az ige alanya volt. Kérdés, miért követte az Á-t az A, vszleg ezért: a puszta igető volt az Á, ha kelett tudni az A személyét és számát, a megfelelő névmást erős nyomatékkal utána vetették: *vár én! jön ő!* Majd ez a fokozatosan lekopó, gyakori, hátravetett nm hangsúlytalan elemmé gyöngült.

- A *-k* már régóta többesjel kellett legyen, a HB-ben a névszók mindegyikén ott van szinte, de a bszj-zésben is, és a többes számú igealakokban mind ott található. Az igei személyrag alakulása tehát: **ti + kk > tik*, majd illeszkedés és labializáció: *tuk*, végül nyíltabbá válással *-tok* és *-tëk*, , ill. labializálva *-tök*. Ez magyarázza az alanyi ragozást. A tárgyasban (*-játok*) a *-já* oka: az E/3-ban és T/3-ban lévő *-ja (< -já), -ják ~ -i, -ik* analogikus átterjedése magyarázza (a *–já*-t és a *j*-t is, ez a bszj-s j behatolása, l. a közös nm-i eredetet, vagy hiátustöltő is lehet a *j*).

- *feleym* 'felebarátaim' (lat. fratres). Felépítése: teljes tő (*fele-*) + *i* (személyrag) + *m* (bszj) – **a tővéghangzók eddigre már lekoptak!**
  - a bszj-k eredete: személyes nm, amely értelmezőként kapcsolódik a fn-hez, erős nyomatéka egyre gyöngült, majd személyraggá vált. A 3 .személy esetében a félhangzós *i* diftongust alkotva a megelőző véghangzóval válik hosszú mgh-vá, majd rövidül később: *háza + *si > házai, házá ~ hází > háza.* Mivel ez egy és több birtokra is vonatkozhatott, megkülönböztetési céllal alakhasadás következett be, egy birtokra a *háza*, több birtokra a *házi* mutat rá. De az ingadozás évszázadokon keresztül tartott, az *-i* nagyon sokáig egy birtokra is vonatkozhatott, s még ma is élnek nyj-i *lábi, kezi, lábit, kezit* alakok. Az egyértelműség hiánya miatt keletkeztek a *házai-, kezei*-féle alakok, mert az egységesnek érzett *-i* személyragot (melyben a tővéghangzó is lappang) a teljes tőhöz kapcsolták, tehát a *háza-, keze-* alakokhoz. A *házai, kezei* már csak több birtokra vonatkozohatott, s így ez az *ai, ei* a bszjelezés több személyébe is behatolt, így állt elő a *feleim* típus.
  - az alapszó ősi örökség, *fél, fele-* fgr, eredetű, a jelentésfejlődés 2 felé tartott:
    - fél → oldal, rész → hozzátartozó, felebarát
    - fél → páros valami egyik része (pl. félszem) → feleség

- *zumtuchel* [szümtükhel]:
  - az alapszó a *zum-* [szüm], a *tuc-* a birtokos személyjel (2. személyű több birtokos de egy birtok jelével ellátva, vö. a a *látiatuc -tuc* személyragjával). A *-hel* eszközhatározóragról a *halaláál*-nál ejt Bárczi bővebben szót.
  - a *szem* szó fgr eredetű, vö. o. *sem*, vogul *säm,* finn *silmä.*

- *vogmuc* 'vagyunk'
  - számos olvasat létezik, a szókezdő msh még vsz. hogy *β*
  - az *o > a* és *u > o* nyíltabbá válás már régebben megindult, de minkettő lehetséges (DE: mivel a zártabb írásmód a gyakoribb nyelvemlékeinkben a 14. sz. közepéig, feltehető, hogy az ország nagyobb részében még a zártabb hang volt a fővariáns)
  - fgr. eredetű tő *βogy (~ vagy).* A *vagy* a *val-* tő egy változata, mert az intervokális *l* és Benkő szerint a mgh előtti *l* hajlamos volt palatalizálódni (**vol- > *voly-*, majd *> vodzsj > vogy*). A *ly > gy* fejlődésre példák még: *fülel ~ figyel*. Vagyis Bárczi nem tartja a *gy*-t sem képzőnek, ami időjellél vált, sem felszólító mód nyomának.
  - a *vogmuc*ban a teljes tő véghangzója a kétnyíltszótagos tendencia miatt esett ki: *vodzsomuku > vodzsmuku > vodzsmuk* (vö. *uimaggomuc*). A ma élő *vagyunk* változat magyarázata: a T/1-es bszj analógiája, ugyanis a bszj-s alakban ősi rag előtt nem a *-muk, -mük* jelet megelőző tővéghangzó esett ki, hanem a kétnyíltszótagos tendencia a személyjelnek a mgh-ját emésztette fel (a *k* előtti mgh-zót, tehát *vodzsomk*), majd a ragos alakból az analógia az egész pdm-ban a rövidebb változatot terjesztette el. Vö. *ifemucut > ősünket*, innen:

ősünk. E folyamat éppa HB idejében mehetett végbe, mert egyrészt *iſemucut* van, másrészt viszont kétszer már *uromc*.

yſa pur eſ chomuv uogmuc.

- *yſa:* 4-szer is megjelenik a HB-ban. Jelentése bizonytalan, mert csak a HB-ben fordul elő, indulatszónak tűnik, kikövetkeztetett jelentése: 'íme', esetleg 'bizony'. Egyéb ötlet: okH-i ksz, a latin *enim* megfelelője. Mészöly az 'íme' jelentést az *ës ~ is a! ím e!* alakokkal magyarázza, vagyis az első tag az *ës*, *is* nyomatékosító szó, a második a mut. nm első tagja (l. a + z). B. szerint ez szellemes, de nem túl meggyőző, jelentéstanilag sem stimmel: ?'szintén az' > 'íme az'. És még ami ellene szól: a HB-ben az *az* nm mindig *o* mgh-t tartalmaz (*oz, ozchuz*), ez viszont *a*-val van írva.
- *pur*: por vagy pur az olvasata, fgr eredetű
- *chomuv*: *χomuu̯* ejtést vsz-sít Bárczi, az *uv* nem jelölhetett szerinte szóvégen *v*-t. A szó maga fgr. Eredetű, de ezek nem magyarázzák az u̯ vsz. képzőelem (kics.képző, előzménye γ vagy β volt, a kialakulás tehát:

  **χomuγ > χomuu̯ > hamú > hamu*

  **χomɤγɤ* (teljes tő) > *χomua > hamuva > hamva*

  β-t feltételezve is uígy zajlott kb. le. Ez a mai *ú, ű, ó, ő* képző azonos a mai mn-i igenévképzővel, de eredetileg nagyfokú poliszémia volt e képzőkre jellemző, mint ált-ban a fgr. képzőkre. Denominális használatban aztán részben kics. képző lett (l. *szellő, apó, odu, Gerő, Kató*), részben mnképző (*keserű, nagyfejú, széparcú*), igetövekből viszont mnin-ket (*menő, járó*) alkotott.
- *eſ:* vsz. ejtése *es*, kapcsolatos ksz. B. szerint nincs megfelelő etimológiája, ami biztos, az az, hogy az *és* és az *is* azonos szavak, kiinduló pontjuk lehet is, s ebből nyíltabbá válással *ës*, amiből zártabbá válással az *is*. De mivel ismeretlen eredetű, ez nem dönthető el, de a régebbi adatok az *ës* elsőbbsége mellett szólnak, ami megújulva adja köznyelvi *és*-t, és újabb nyíltabbá válással lett belőle a nyj-i *es*, de még *ös*-t is eredményezett (ez utóbbiak mind adatolhatók). Az *s* a gyors beszédben keletkezett, de igen régi, már a JókK-ban adatolható.

Menyi miloſtben terumteve eleve mív iſemucut adamut.

- *terumteve:*
  - vitatott, hogy az utolsó msh *v* vagy *β*, de az utolsó *e*-nek írt hangok megítélése is változó, van, aki már az utolsó é esetében rövidüléssel számol, más még hosszú hanggal
  - elbeszélő múlt E/3. tárgyas ragozás
  - vsz-ű tagolása: *terüm-të(e)-v-é* – ilyen formájú elbeszélő múlt csak a HB-ben fordul elő, de itt többször is (*hadlaua, feledeve, veteve, tilutoa, mundoa*) – ezekben B. szerint a szóvégi *é, á* az időjel, ami a mgh-zós teljes tőhöz járult (*tiluto-a, mundo-a*), gyakran a tővéghangzó és a mgh-zós időjel közé egy hanghézagtöltő *β* került be (*hadla-ua-a, terumte-v-e, vete-v-e, felede-v-e*), sőt ez a *tilutoa, mundoa* esetében is lehetséges, csak labiális tővéghangzó után nem mindig jelölték írásban, kk-i HÍ-unkban sok ilyen példa van, vagy labiális után ez nem fejlődött ki, mert a *β* kiesni hajlamos labiális után, l. TA: *luazu, tue.* MINDEZEK B. SZERINT NEM ŐSI ALAKOK, HANEM A KÉSŐBB EGYEDÜL MARADT *MONDÁ, FELEDÉ, HALLÁ, TILTÁ*-HOZ VISZONYÍTVA OLYAN ÚJÍTÁSOK VOLTAK, AMELYEK EGY SZŰKEBB NYJ-I TERÜLETRE SZORÍTKOZTAK, ÉS ELTŰNTEK KÉSŐBB. Ez bizonyítható, hiszen a szóvégi *é, á*-k mind i̯-s kettőshangzóra

mennek vissza, tehát a *veté, mondá* a régebbi *vetə̈i̯, mundə̈i̯* alakra mutat (az i̯ előtti mgh a tő véghangzója). A *veté, mondá* az alanyi és a tárgyas ragozásbani s egybeesett kezdetben, de ezt a nyelvérzék nem tűrte meg sokáig. Az egybeesést az összetartó fejlődés eredményezte, az egészben érezte (az *á, é*-ben) az elbeszélő múlt kitevőjét (holott a tővéghangzó lappang benne). A HB-beli alakokat az magyarázza, hogy az A-i és T-as E/3 alakjainak megkülönböztetésére törekedve az egységesnek érzett időjelet ahhoz a teljes tőhöz kapcsolták, amin még ott volt a mgh, így keletkezett a *mundo-á, vetëé, hadla-á*, majd hézagtöltő *β*. Tehát e testesebb alakok a homonímia megszüntetésére kerültek használatba. Később, a 13. sz-ban a szóvégi *á, é*-k megrövidültek, s ekkor a hosszú alakok mellé rövidek keletkeztek: *mondá ~ mondȧ, veté ~ vetë.* S ezzel az alakmegosztással a két funkciónak is meglett a maga alakja. Jó példa ez arra, hogy egy funkció megakadályozhatja egy hangfejlődési tendencia érvényesülését, így a tárgyas funkció az *á, é*-k rövidülését.

- A *terem-* alapszó eredete ismeretlen, a véghangzó a kétnyíltszótagos tend. Köv. tűnt el: **teremə̈tə̈ > terumte-*, a terümté alakban a *teremt* tővéghangzója olvadt bele az időjelbe, mint láttuk.

- *iʃemucut:*
  - az *ü* a vsz. ejtés, az *ü > ö* még ritka lehetetett
  - tagolása: *isë-mü-kü-t* – ez a *t* tárgyrag a magyar nyelv önálló életében keletkezett determináló (itt a fn-et meghatározó) elemből, majd a tárgy jelölésére szűkült a funkciója (mindenféle tárgyra átterjedt később, határozatlanra is). Hogy maga a determináló elem miből származik? Az egyik feltételezés szerint mut. nm (l. az *az* det. elemet, később névelőt), a másik szerint **személyes nm**, B. az utóbbira voksol, mert hang- és jtéstanilag is kifogástalan, és az összes fgr. nyelv tárgyragja (*-m*) magyarázható belőle, a mr-ban a bszj-s alakokat nem is kell tárgyesetbe raknunk, pl. *ne törd kezed/szíved*. A tárgyra eredetére más ötlet: locativusrag (Horger, Melich, Mészöly), mely partitivusivá vált, aztán a határozatlan tárgyat jelölte. B. szerint ez az elmélet több ponton támadható: logikátlan, hogy a határozott tárgy előtt jelölné elem a határozatlant; más fgr. nyelvek esetében nem magyarázza a tárgyragot, azt sem, a bszj-s alakok miért maradhatnak tárgyesetben jelöletlenek.
  - *-mükü-*: l. *zumtuchel* és *vogmuk*
  - az *isë-* tő er. jtése: 'atya', vsz. fgr eredetű. *Isten* szavunk alapja is! Az *ős* szó az *is > üs > ös > ős.* A nyúlás csak 18. századi (!) Faludinál fordul elő először, ismeretlen okból.
  - nem bszj-s alak az *ise*, max. becéző képzős, l. *apa, anya, néne*, de egyik sem vsz.

- *mív = miü̯*
  - szem. nm. T/1- a nyelv korábban nem kül. meg az ESZ-t és a TSZ-t, így a szem. nm-oknak is közös volt az egyes és többes számú alakjuk, tehát a **mə̈* egyszerre jelentett 'én'-t és 'mi'-t. Az eredeti nm-i tőn kívül itt még egy *-ü̯* névmásképző is szerepel, ami az ugor **γ*-ra megy vissza. E nmképző szerepe ismertlen, de datálható más ugor nyelvek nm-aiból, vsz. nyomatékosító, testesítő elem volt. A magyarban lezajlott fejlődés: *miü̯ > *mi̯i̯ > mí > mi.* Ami érdekes, az az, hogy a *mi* nm-ban semmilyen olyan elem nincs, ami tsz-ra

utalna, az *én*-t kell inkább megmagyaráznunk, és azt a nehezebb. Két kísérlet „van még porondon” B. szerint:

- egy nyomatékosító szerepű *e* indulatszó került a nm elé, így lett **emə̆ > em > en > én*
- az *m > n* változás elég kivételes az előző teória esetében, ezért inkább az vsz., hogy az *e* közelre mut. nm (az *ez* elhomályosult összetétel első eleme), az *-n* pedig nmképző.

B. szerint az első elméletet támogatja az *engem* alak, amelyben a *g* hasonító hatása folytán *ŋ* lett az *m*-ből s innen az n analogikusan átterjedhetett az alapalakra.

- *adamut = Ádámut*
  - esetleg *Ádámot*, már váltakozhat az *u* az *o*-val
  - értelmezői szerepű (ősünket, Ádámot)
- *eleve = eleve vagy elevé*
  - vitatott szófajisága és szerepe, a latin *primum* fordítása, de azt is kül.képpen szokták értelmezni
  - Mészöly Ádám jelzőjének tartja, így a jtése szerinte ’első’
  - a legtöbb nyelvész H-nak véli és ’kezdetben, először’ jtésűnek, ezt támogatja, hogy lativusi határozórag van a végén
  - a tő az *el* alapszó, ami fgr. eredetű (l. *elülső, előre*), ezt követte az *-i̯* lativusrag, ami *–é (-á)*-ban folytatódott, majd megrövidült
  - B.: raghalmozás van: *eleü̯ > eleβ- > elő* – amelyben a félhangzós *ü* előzménye egy gamma, az pedig egy **-k* lativusragra megy vissza.
- *miloſtben:* a latin *gratia* megfelelője, *milosztben* az olvasata, a magyarba ez szláv műszóként került át
  - a *–ben* az ismeretlen eredetű *bél* fn + *-n* elsődleges határozórag egybeolvadása
- *mennyi:*
  - a *mi* nm + *–nyi* határozóragból vált képző összetétele (*nyi = -n* névszóképző/loc. rag és i̯ lativusrag)

eſ odutta vola neki paradiſumut hazóá.

- *odutta vola:*
  - összetett igeidő, Pais szerint az *adott* igenévi és bszj-vel elláltott a mondat alanya volt, pl. *én adtam vala* ’az én (múltban teljesített) adásom vala’, asszony adta vala ’asszonynak adása vala’, majd a nyelvérzék ezekben az *én*-t és az *asszony*-t érezte A-nak egy idő után, az *adtam* és *adta* személyragos igealakokat az igei Á-hoz tartozónak érezte, s így jött létre az összetett igealak
  - a *vola* a *val-* igető *-á* elb. múlt jellel ellátott alakja, nincs tárgyas alakja, ez alanyi
  - az *odutta* tagolása: *odu-tt-a* – az *-a* 3. sz-ű bszj, s mint ilyen, a 3. sz-ű szem. nm-ból keletkezett; a *-tt* a bef. múlt időjele (és Mészöly szerint a *-t* loc. raggal azonos, ezt B. nem fogadja el: bonyolult és könnyen cáfolható, szerinte az osztjákban meglévő *-ti, -ta, -tə* fn-i és mnin-képzővel azonos), azonos a mnigenévképzővel , és nominális Á-i használatban jutott el az igei jelleghez, befejezett csvést jelölt, majd múltat, azért hosszú *–tt*, mert intervokális helyzetben geminálódott.
  - az *ad* szó maga fgr eredetű, l. finn *antaa*

- *paradiſumut* = *paradicsumut* ~ *paradisumut*, az *s cs*-t és *s*-t is jelölhetett, az *a*-k lehetnek *á*-k
    - *paradisumu-* a véghangzó rendszerkényszer miatt került a magyar szóba
    - az egyházi latinból jön: *paradisus*, ahová a görögből került, azért nem *zs* szerepel benne, mert korai, 10. sz-i átvétel volt, amikor még nem volt *zs* a magyarban (vö. a későbbiekkel: *alamizsna, petrezselyem*)
- *neki:*
    - azonos eredetű a *-nek* raggal, mely ragos fn-ből jön
    - a *–nek* etimológiáit l. lentebb
    - Bárczi szerint a *ne* mut. nm *–k* lativusragos alakja szerepel, vagy egy, a nyelvünkből eltűnt főnév lativusragos alakja sajátos fejlődésben
- *hazoá* 'házul, házként, házzá'
    - az *á* lativusrag, ami azonos a mai *–vá/-vé*-ben lévő mgh-kal, melyben a v hiátustöltő: *hazo-v-á*,
    - fgr eredetű tő: *hazo-* (a teljes tő) (l. korábbi órákon levezetve a kialakulását)

Eſ mend paradiſumben uolov gimilcíctul munda nekí elnie.

- *munda:*
    - vsz., hogy az elb. múltban a mgh-k rövidülése még nem történt meg, s ezért állnak a rövidebb, eredeti, alanyi ragozású alakokkal szemben hosszabb tárgyas alakok (*mundoa*), utóbbiak a teljes tőből vannak analogikusan újraképezve, amelyek aztán eltűnnek, miután a szóvégi mgh-k rövidülnek, s így lehetségessé vált az *a: á, e: é* szembenállás.
    - *a mund* (ősi eredetű) a rokon nyelvek tanúsága szerint nem abszolút tő: *mun* + *d* (*d* = gyak. képző, l. *kérd, told, csapod, leped, csiped, bököd*, és kezdő jelentése is van: *éled, gyullad, fullad*), s igen régi képzés lehet, mivel az *n* és a *d* között nincs tővéghangzó, ugyanis az a *d* előtt még akkor esett ki, amikor a *d* után a szó végén még teljes mgh volt (kétnyíltszótagos t.)
- *elnie:*
    - a *munda* az Á, ez az irányH-ja
    - tagolása: *el-ni-e:*
        - az *e* bszj,
        - a *-ni* fnin képző, utóbbi eredete és szerkezete is vitatott, összetett, az biztos, de az *-n* a többség szerint deverbális nomenképző, ill. igenévképző (l. *vagyon, megyen, leszen*-ben azonos az *–n* igei szemraggal, és a *vagyon, haszon, bizony, szilon* névszók képzőjével, ez a rag fgr. eredetű. Az *–i* itt: B. sok elméletet ismertet, szerinte (itt Szinnyeire és Pappra támaszkodik) szerkezetvegyülés eredményezte a fnin-i paradigma tagjait:
            - két szerkezetsor állt egymás mellett, az elsőben bszj-kel ellátott igenév állt, amely 1. a létige mellett a csvést és annak szükségességét fejezte ki, kb. '(neked) menésed van', 2. szükségességet kifejező ige mellett lativusos szerkezettel fejezte ki azt, amire a csvés irányul

            várnom van 'várásom, várni valóm van' *nekem várni* kell
            várnod van *neked várni* kell
            **várna van* *neki várni* kell
            A két szerkezet keveredésével alakult ki:
            nekem várni vagy *várnom kell*
            neked várni vagy *várnod kell*

neki várni kell

- másik ötlet: az *–n* itt locativusrag, az *–i* lativusrag és ragbokorrá alakult, l. *menyi,* s később fejlődött volna nomenverbum-tövekhez járulva a fnin *–ni* jelölőjévé cél- v. eredményH-i szerepben – ez B. szerint nem képtelenség, de időben túl koránra tenné vissza a fnin képzőjének kialakulását, amikor még a névszó és az ige nem vált el egymástól, kb. a preuráli kor, márpedig *–ni* igenévképző csak a permi nyelvekben van, amely nyelvek őse a magyar nyj-val volt szomszédos, s ez ellene vall a régi voltnak.

- *gimilcíctul:* a *dzsj* (esetleg *gy*) jelölése *g*, láttuk, hogy ez a TA-ban is így van, szintén ősi a cs hang c-vel való írása, szintén l. TA, bár ez nem általános, váltakozik *s*-sel, a HB-ben is
  - *tul (=tűl):* ez itt még inkább névutó, mint rag, nem illeszkedik feltehetően, mert még a kódexek korából is van pl-nk nem illeszkedésre (GömK).
  - e névutó számos más alakban is ott van a HB-ben: *ildetuitvl, kinzotviatwl* stb. Vsz. B. szerint, hogy az *üu̯ü* diftongus már egyszerűsödött, tehát *ű*-t jelöl a *twl, tvl* írásforma.
  - e fiatalabb ragunk is határozóragos főnévre megy vissza, az *-l* ablativusrag
  - az alapszó: a magyar *tős (~tű)* főnév, 'közvetlen közelség' jelentése ott van ma is a *tőszomszéd* szóban. A szó maga fgr. eredetű, *v*-s tövű. Az biztos, hogy az ŐSM-ban **tiu̯ü* formájú kellett legyen, ebből az összes alakváltozat megmagyarázható.
  - *gimilcí-* analogikus tőséghangzóval, a csonka tő *dzsjimilcs* > *gyimilcs*, az előbbi az ótörök (csuvasos) *jimiš*-re (hasekes j!, az átvétel ideje: ŐSM kor utolsó századai) megy vissza, 'étel, gyümölcs', ilyen hangváltozásra l.. még *gyűrű, gyűszű, gyapjú, gyertya, gyáva, gyúr, gyűr*
- *uolov* 'való': *βol-* > *vol-* > *val-* tőből alakult mnin. A mnin-képzőre több elképzelés is van (mind rokon nyelvi, fgr. képző). B. szerint a gr. **-k*-ból vagy **-ŋ*-ből lett *γ*, mely sámos korai példán igazolható (l. Konst., TA.-beli egyes alakok, pl. TA *azah, meneh*). Esetleg lehetett a fejlődési sor **-m* vagy **-p* és ezekből > *β.* Az utóbbi hangtanilag stimmelne, de az idézett nyelvemlékekbeli *γ* nem vezethető le belőle. A HB-ben a dolog a kettőshangzóknál tart. A *vol-* igetőre l. a *vogmuc* alaknál elmondottakat.
- *mend* 'egytől egyig, mind' – mértékH. 10x fordul elő a HB-ben, ha a főnév, amire vonatkozik, TSZ-ban van, akkor ez a funkciója, és ha a fn gyűjtőnévi jelentésű, akkor is. De J-nek látszik a *mend iovben* alakban. Eredete: a *mi* kérdő-vonatkozó-határozatlan névmás származéka. Nagyon sok jelentéstani ötlet van és etimológia. B. saját verziója: a *menyi* = *me* + *n* + *é~i* lativusrag, ezt igazolja. A lativusragot e szóban a vele közeli funkciójú prosecutivusrag (~ ?prolativus, 'vminek a végéig') váltotta fel, mely ott van az *ide, oda d*-jében, így egy **minedӧ* > *mindӧ* > *mind* > *mënd* fejlődés tételezhető fel. A *mi* azt is jelentette, hogy 'valami', így a jtésfejlődés: 'valamin v. valamennyin át, egész végig'. S ahogy a *menny*inek kifejlődött egy 'minden, mindahány' jtése, a *mind* is elszigetelődhetett egy 'összesen, mind' jelentésben. Eredetileg tehát határozó, 'teljesen, egytől egyig' jtéssel. Ez is hipotézis, de előnye, h logikus.

Heon tilutoa wt ig fa gimilce tvl.

- *tilutoa* 'tiltá', ma így mondanánk 'eltiltá', tehát igekötősen, az *el-* ik. ekkor már megvolt, de a használata még sokkal szűkebb körre korlátozódott
  - B. szerint ez á a végén, nem vsz., hogy már ekkorra megrövidült volna.

- elbeszélő múlt, tárgyas ragozás E/3.
- *tilu-to-a*: az –á az elb. múlt jele, a *–t* képzővéghanggal *–to*, mozzanatos (intenzív képző), mely ott van a *tumetívc, iorgossun, vezessse, keassatuc* szavakban is, vagy a kísért, köszönt példákban. Uráli er. képző.
- A *tilu-* tő eredete ismeretlen, esetleg mut. nm van benne ablativusraggal

- *wt* 'őt', vsz. ejtése: *üü̯t,* esetleg már *űt*, mert egyszerűsödhetett, a *w* mindkettőt jelölheti, de főleg a diftongust, ha a HB egyéb idevágó nm-alakját megnézzük. Mi az *ü̯*? Az a névmásképző, amelyet a *miv* esetében láttunk, nem az alapjtést változtatta meg, hanem csak nyomatékosította, megtestesítette a névmást. Ugor *γ* nmképzőre megy vissza, ami nem pontos B. szerint, mert az ugor korban még nem vált gammává.
- *ig fa gimilce tvl*: képes helyH, de még erősen érzik a konkrét helyi szemlélet: 'tiltá egy fa gyümölcsétől' – 'tilalmával eltávolította v. távol tartotta egy fa gyümölcsétől'.
- *gimilce tvl:* l. korábban a főnevet és a névutót is.
- *fa:*
  - esetleg rövid, birtokos jelzője a *gimilce*-nek. Ősi a jelöletlen birtokviszony, amely a TA-ban elég gyakori volt (*ziget zadu, eri itu, sar feu*), a HB-ben csak egy, inkább összetett szónak tartható pl-ban szerepel (*birsagnop*), mely szerkesztés ma is állandó az öt. szavakban (*névnap, asztalláb, búzaföld*).
  - a *fa* szó fgr. ill uráli eredetű, a TESz. és a MszFgrE uráli **puwe* alakot tesz fel, holott a *w* > *γ* fejl. korántsem egyértelmű, legfeljebb spiránscserét tehetnénk fel. Az ŐSM alak: *fȧγ* > *fai̯* >*(? fé>)* *fá* > *fa* (vö. *ha, ma* szavak, azok is *há, má* alakúak voltak, és az előzményük is ilyen félhangzós *i*). A levezetés gyengéje, hogy a *γ* esetében illabiális fejlődéssel számol; a másik lehetőség, hogy a félhangzót elvesztette a 2. alak és pótlónyúlással lett az *á*.
  - Bárczi sk levezetése, mely mind a *γ,* mind a β esetében stimmel (*f*ȧγ(u)* vagy *fȧβ(u),* a fenti levezetés: *fȧγ* > *fȧu̯* >*fou* > *fó* (erre van is nyj-i adat), majd a *fák, fát* stb. toldalékos alakokból vonódott el a *fá*, és lett *fa.* A told. alakok a *fȧȧk* típusú alakokból lett, ahonnan a hangzóközi réshang kiesett és a két azonos mgh összevonódott (a la *bíró : bírák*)
- *ig* [*igy*]:
  - 'egy', szmn-i jelzője a *fa* fn-nek. Sok vita volt e szn. eredetéről, a tőben mut. *i~ë* közelre mutató nm-t látnak sokan (l. *ez, így, ide, itt* stb.), ez más ny-ekben is gyakran így van (hogy az egy szn mut. nm-i eredetű).
  - *gy*:
    - a TESz. szerint az *–l* abl. ragból jön, ami hangtanilag lehetséges (l. *vol-* ~ *vogy-, jel-* ~ *jegy-*), jelentéstanilag: 'ez itt, kettő közül emez, az egyik'. > 'egy'. Az abl.rag a statikus helyhatározást fejezte ki (l. *hol*);
    - más ötlet: az *így* alakváltozata, tehát széthasadt, de ilyen ősi folyamatot nem lehet kibogozni B. szerint.
    - a tő a közelre mut. nm, utána névmásképző jött félhangzós *i* alakban, de ez utóbbinak semmi nyoma nem mutatható ki
    - fgr. **el-* tő (l. *elő, első, el-*) > *el'* > *ëgy* , hangtani gond vele, hogy a mgh-ja az *el*-nek mindig nyílt, az *egy*-é meg zárt.

    Ahogy látom, B. nem foglalt állást, csak vitatott.
- *heon* [*hëon*], mód. szó 'csak' jtéssel.
  - *–n* módHrag, azonos a loc. raggal (*nopun*)
  - *he(o):* a később *hëú*, *hiú, héjú* 'hiábavaló, üres' alapszavával, esetleg a *hézag*-éval is. V tövű névszó, az eredeti jtés is 'üres' (vö. *héj* 'padlás', *híján, hiában*),

majd jtésfejlődéssel ’csak’, erre l. *csupa : csupán, puszta : pusztán* alakokat. Későbbi forrásokban *hevon, hewon, hiuon, hyvan, hyan* változatokban, ’üresen’.

Ge mundoa nekí meret nu(m) eneyc.

- *mundoa:* l. *terumteve, tilutoa, munda.*
- *nekí,* l. *neki*
- *eneyc:* írva: az *y*-on egy pötty.
    - *ë- ~ ëv-* tő (l. *emdul : evec*), fgr. eredetű, a tőváltakozási is ősi, ugor korig vezethető vissza, de nem tudni, a tőváltakozás pontosan hogyan alakult ki <itt hiátustöltés még nem játszik ???>
    - ikes ragozás, felt. mód, jelen idő E/3. – miért feltételes mód? Latinizmus vszleg, amit B. elfogad, de nem tart biztosnak. A latin igeidő-egyeztetés egyik szabálya (consecutio temporum): múlt idejű főmondati Á-hoz az alárendelt csvés v. állp kif-re elő v. utóidejűség esetén conjunctivusos mm-ban praeteritum imperfectum coniunctivi-t kell használni, de ez az igealak felt. módként is szolgál, ezért azonosítják vele a mr. felt. módot.
    - *e-ne-y-c* [*e-ne-i-k*] a tagolás: a felt mód jele a *-nëi̯* vagy *–nei̯*, amiből *–né* lett, az –n a mozzanatos –n igeképzővel azonos (*villan, dörren, szökken*), de sok rokon nyelvben bizonytalanságot is kifejez (vö. felt. mód). Az *i̯* a múlt időjellel azonos, ami igenévképzőre megy vissza, de számos nyelvben így van (tehát a múlt idő és a felt. módjel egybeesése, pl. *I would, ich würde*)
    - a *-k*: ikes ragozás E/3 ragja, az ikes ragozás, amely ESZ-ben elkülönült az alanyitól, az E/3. szragból indult ki (az elnevezés is innen jön). Eredetileg (ál)visszaható jelentésű volt az ikes ragozás, ebből fejlődött ki a szenvedő (*adatik*), majd átterjedt tranzitív igék T nélküli vagy partitivusi tárggyal való használatára és az IT igékre úgy általában. A külön visszaható ragozás így elakadt, nem teljesedett ki, de az ikes ragozás az alanyival vált egyenértékűvé. Ezek szerint voltak:
        - (ál)visszaható ikesek: *törik, hallik, szaglik, törődik, dicsekedik*
        - szenvedők: *tudatik, kéretik*
        - T-ív igék tárgyatlan használatban: *eszik, iszik, hazudik, szopik* + IT igékben: *imádkozik, dolgozik, érik*

      A HB-beli *eneyc, emdul, evec* mutatja, hogy már a fenti utolsó fázisig is eljutott a folyamat, s már csak az alanyi ragozással való küzdelem maradt hátra az ikes ragozás számára, ami még most is tart, s B. szerint azért húzódik el több száz éve, mert „az ikes ragozás jelentékeny számban visszaható ragozás is, tehát valami halvány különleges funkció-féléje van” (p. 86)

      Az ikes ragozás az E/3. alakból még akkor indult ki, amikor nem volt tárgyrag a magyarban. az ált. alanyú mondatokat így mondták: *fa törik, zaj hallik, szag érzik.* Ebben, amikor a tárgyrag kialakul, a *fa, zaj, szag* A-nak érződött, a mögötte lévő igéjének, s ezek így visszaható jtésűvé váltak, az *-ik* pedig E/3-as visszaható személyrag lett.
- *num [nüm]*:
    - fgr. eredetű taadószó, az alak **nə̈* lehetett. A szó a *ne* + *mi* (kérdő-von-hatlan) nm összetétele, vö. más nyelvekben: német *ne* + *ein*, latin. *ne* + *unum* > *non.*
    - levezetés: *nim* > *nëm* (nyíltabbá válás), a *nim* > *nüm* labializáció
    - a *nem* és *ne* szétválása a magyarban történt meg, de nyelveml-einkben már a mai különbség megvan, l.ÓMS: *nym, num : ne*

- *meret:*
  - ’miért’ – kérdő hszó, ebből lett a mert ksz alaki rövidüléssel,
  - tagolása: *m(i)-ere-t*
  - alapszó: *mi* (kérdő-von. nm)
  - a névutó *-eret* ’ért’ bszjelezve is előfordul H-ként: *erette*, és névutó is *lelic ert, lilki ert*, a névutó ragos fn-ből jön, a *-t* benne loc. rag, az alapszó (*ére*) eredetének nincs megfelelő magyarázata, Budenz ’oldal, tájék’ jelentésű fgr szavakkal rokonította, mások a ’hely’, ’helyett’ jelentésűekkel, jtéstanilag mindkettő rendben lenne, de hangtani okok miatt ma mindkettőt elvetik.
  - az *-ért* érdekessége, hogy ragként nem illeszkedett, ez kései voltára utal és félhangzós *i*-s kettőshangzó lehetett benne emiatt
  - a HB-s forma magyarázata: elízió (*mi-ére-t*), vagy összevonás (*me-éret*) következett be a hosszú mgh javára.
- *ge*: ellentétes ksz, eredete ismeretlen. Számos változata volt (*gye, the, deé, deg*), jelentése is sokféle, indulatszó, nagyító hsz, kötőszó, ha ez az alak eredeti, akkor dezaffrikalizálódott a *gy* > *d*-vé. B. szerint vsz. indulatszó volt eredetileg, „s ezért nem is lehet megfelelőket, rokonságot keresni hozzá” (p. 91) <Vö. 1. óra, miért hasonlítanak a nyelvekben egyes elemek egymásra?>

yſa kí nopun emdul oz gimilſ twl. halalnec halaláál holz.

- *holz*:
  - biztos *o*-s ejtés, a későbbi *o* > *a* fiatal jelenség
  - kij. mód, jövő idő (alakilag azonos a jelennel, ami a fgr. ny-ekben általános, a körülírásos jövő a JókK-tól fordul elő, de csak szórványosan), E/2. alanyi ragozás
  - a *–sz* a személyrag, eredete: időjel, valójában gyakorító képző, amely időjelentéssel is bírt (itt jelennel, nem jövővel!), a magyarban két ilyen gyak. képző van, amely igeidőt fejez ki, legalábbis ezek nyomai vannak meg: *-sz* és *-l*
  - *hol-* fgr. er. tő, még lehet *χ* is a korban
- *halaláál*: itt módH
  - a *-val/-vel* rag: eszkHrag > módHrag; l. *késsel* megmunkál – itt a *késsel* mindkét H lehet
  - a HB-ben ez a rag két változatban szerepel:
    - 1. *-al* (halaláál) és
    - 2. *-hel* (*zumtuchel, kegilmehel*),
    - más szövegemlékekben is ott van ezekben és még két változatban, a további kettő: 3. a szóvégi msh kettőztetése: ÓMS: *ualallal, halallal, scegeckel* (?*syrolmol* – ide v. az 1-be?)
    - 4. *-val:* GyS: *zaiaual*, KTSz.: *scovol, malostual*
  - E négy változat komoly problémákat vet fel a rag származtatásával kapcsolatban. Bárczi megoldása: szerinte határozóragos fn-ből névutón keresztül raggá vált elemről van szó, ez a fiatalabb ragokra igaz a magyarban. Ezt a testes rag elképzelést igazolja, hogy bszj-vel ellátva hszóul is szerepel: *velem, veled, vele* stb. A ragos fn eredetileg az előtte álló fn-vel jelöletlen birtokos viszonyban állt, tehát: *kéz vel* ’kéz segítségével’. A fgr. elképzelés (TESz. stb.) egy ’erő’ jelentésű alakot feltételez, melynek számos megfelelője van a fgr. nyelvekben.
  - Az egyes változatok magyarázata:

        - kiesheett mgh-s szóvég után a β (> v), s így, mint minden hiátustöltő hang, kieshetett – ez magyarázza a hiátusos alakokat
        - a h hiátustöltése magyarázza a *h*-s alakokat
        - a hasonulásos alakokat ma is ismerjük
        - macerásabb: ÓMS: *buol, kunuel*, KTSz: *scovol* – ezeknek ugyanis a teljes tövében *v* van: B. szerint itt a rag nem a teljes (mgh-s) tőhöz járult, hanem újraalakítással a monoftongusos csonkához, tehát: *szó* + *val* és nem *szava+l*, ill. *buol* = *bú+val* (ki nem írt vagy nem is hangzó v-vel), *kunuel* = *könyű(v)el*
        - B. szerint minden más eredeztetés vsz-tlen, bár Simonyi cseremisz *vel* 'oldal, rész' elképzelését tarthatatlannak nevezi, de nem indokol. (?)
        - Mészöly elképzelése volt a sima ablativusragos etimológia, ahol is a msh később geminálódott (*házal* > *házzal*), majd a nyelvérzék elvont egy *-al/-el*-t, azután hiátustöltő *v* került be (és időnként más: *h*) – B. szerint hangtani gondok azért vannak, bár elég hihető, a gond: mindig *a, e* tővghangzó tapad, holott a középzárt tővéghangzó volt a legggyakoribb és jöv. szavakhoz is az tapadt (tehát *o, i*), itt miért nem? A nem illeszkedő ragok (l. göcseji *kapáve, asszonnye*), amikre van példa, szintén nem volnának lehetségesek, a geminációi is fura. De a fő döntő ellenérv a bszj határozószósor (*velem, veled, vele* stb.)
    - a bszj (*-á*) eredetét l. *feleym*
    - *halal:* képzős szó, de nem tudni a tagolást biztosan: *hal-ál* vagy *halá-l,* s azt sem, hogy ez az *-l* deverb. nomenképző vagy deverb. igenévképző
    - *hal* tő, l. *holz*
- *halalnec* – birt. J
    - *–nek* eredete, l. *neki* (részesH > birt J, ilyen szerkezetekben: *visszaadta a katonának a fegyverét, fáj a kislánynak a szíve*, ahol a részesH és a bszj-s szó között birtokviszony is fennáll)
- *ysa* – l. korábban
- *emdul*: *e-m-du-l*
    - *l*: E/2. alanyi szrag, az ikesben általában, az iktelen A-ban az elb. és bef. múltban, ill. a feltételes módban használatos, eredetét l. *holz*
    - az –l gyakorító képző eredetileg, amelyből időjelen át szeméyrag fejlődött, uráli eredetű (l. még: *sujtol, hatol, szólal, ugrál*)
    - *–mdu*:
        - csak itt fordul elő ilyen alakban, egyébként *–nd* alakú, funkciója: vagy a befejezett jövő vagy a bizonytalan jövő kifejezésére szolgált, tehát 'majd ettél', 'esetleg enni fogsz', itt a HB-ben főleg az utóbbi jelentése vsz: 'netalán majd eszel'.
        - *md* > *nd* stimmel
        - két képző összetétele: mozzanatos-inchoatív *–m* és gyakorító-inchoatív *–d* (l. *futamodik, vetemedik, csuszamodik*)
        - a tőre: *e-*, l. *eneyc*
- *nopun: nopu-n*
    - *–n:* locativusrag > superessivusi, majd időH-i, de módH is: *nagyon, szépen*
- *ki:* von-kédő-hatlan nm, itt ksz mn-i jellegű von. nm, kijelölő J-je a *nopun*-nak
- *gimilstwl:*
    - a *től* névutó itt szokatlan, eszik vmiből v. vmiben esetleg
- *oz:*

- ’az’ mut. nm-i kijelölő J, még nem egyezik a jelzett szóval (l. *attól a gyümölcstől*), a HB idejében ez még nem névelő!
- nem tőszó, az *o> a* elem azonos az *ott, oly, úgy* mgh-jával, fgr. eredetű mut. nm-i tő
- a 2. elem eredete vitatott, van, aki nmképzőt lát benne, mások egy másik, már kihalt mutató nm-nak (fgr. nyelvekből kimutatható), ezt őrizné a magyar *tova, túl, tavaly* (er. **tδ*), a *t>z* szabályos, a mgh-megfeleltetés nehezebb ügy itt – Bárczinak ez tetszik jobban, ez az egymást nyomatékosító szerep, de az első tag önállóan is élt.

Hadlaua choltat terumteve iſten tvl. ge feledeve.

- *hadlaua:* ’hallá’
  - tagolás: *had-la-u-a*
  - *–a:* elb. múlt, l. *terumteve, munda*
  - *–u* = v, hangréstöltő, l. terumteve
  - *hadla-* tő: fgr. eredetű, a tkp-i tő: *had-*, az *-l* gyak. kéző (l. *kegilmet*), de már az alapnyelvben kialakult a származék, majd a *–dl > -ll* szabályosan alakult (vö. szl. *vidla > villa*)
- *choltat:* chol-t-a-t
  - tárgyragra l. *isemucut*
  - bszj: l. *feleym*
  - *–t:* deverbális nomen (igenév-)képző, mely magát a csvést jelenti, err l. *odutta vola*
  - *chol-:* l. *holz*
- *isten tvl:*
  - *tűl:* l. fentebb
  - *isten:* vsz. etimológiája van csak: nem tőszó, hanem származék, *is-te-n*
    - *-n:* kicsinyítő denom. névszóképző (l. *Menyi*)
    - *-te-:* kicsinyítő-becézőképző, vö. TA *ziget, cuesti, segisti,* elhomályosulva él *nyuszt, menyét* stb. szavunkban
    - *is-* ’apa’, l. *isemucut*
- *terumteve:*
  - már lehetett *v* is az utolsó msh
  - az *isten* jelzője: ’teremtő’, esetleg explikatív fn-i J: ’teremtője Isten(től)’
  - szóvégi *–e:* bszj E/3. egy birtokra
  - *v:* mnin-képző
  - *–t* műv. képzőre és a tőre (*terem-*), l. *terumteve*
- *ge:* l. korábban
- *feledeve:* elb. múlt, E/3. tárgyas, ’feledé’, tagolva: *fele-de-v-é*
  - *–e (=é):* időjel, l. *terumteve*
  - *–v:* hézagpótló, l. *terumteve*
  - *fele-* ismeretlen eredetű v. bizonytalan, a fél ’oldal’ származtatás egy eredeti ’oldalra, félre hagy, ejt’ jtést feltételez, de gond, hogy a *feled* ige ’otthagy’ jelentése csak a 16. sz-tól adatolható, a *felejt*-nek meg a 18. sz-tól – de B. nem zárja ki, hogy a konrkét jelentés volt az elsődleges, és az ’emlékezetből kiejt’ későbbi, majd a korábbi jtés elhalványult, amikor az újabb kifejlődött

Engede urdung intetvinec.

- *engede:* elb. múlt E/3. alanyi, ’engede’, t: *enge-d-e*
  - *–e*: elb. múlt jele, l. *odutta vola, munda*

    - *–d* gyak. képző: *munda, emdul, feledeve*
    - *enge-* tő: ismeretlen er. (TESz., EtSz.)
- *urdung intetvinec* 'az ördög unszolásainak, csábításainak, csalogatásainak', a latinban gyakori *insidiae diaboli* 'az ördög cselei, cselvetései' fordítása
- *urdung:* ismeretlen, sok elképzelés volt (l. SzófSz.), az ng ~ g viszonya tisztázatlan (l. *ördöngős ~ ördög*)
- *intetvinec:* inte-t-v-i-nec
    - *–nec:* l. *neki, halalnec*
    - *–i:* bszj, l. *feleim* – láttuk, hogy eredetileg nem volt a többség fogalmának a hordozója, hanem ráértéssel kapta, tkp. az *–a/-e* bszj egyszerű alakváltozata
    - *–tü:* dev. nomen- v. igenévképző
    - *inte-: imt-* lehetett az eredeti alak, s hasonult *int-*té, de ismertelen eredetű, B. ötlete: *ím* mutatószó, mondatszó + *-t* denominális képző (> műveltető képző), ami alátámasztja: több igénk is indulatszóból keletkezett, l. *áhít, óhajt, uszít, nógat*; a jtésfejlődés: 'rámutató kézmondulatot tesz' > 'általában vmilyen figyelemkeltő (hívó, figyelmeztető, jelt adó stb.) kézmozdulatot tesz' > 'hív, csábít, figyelmeztet'

ef evec oz tiluvt gimilftwl.

- *evec*: elb. múlt E/3. ikes ragozás, *ev-é-k*
    - *–k*: ikes ragozás szemragja elb. múltban *(*később: *-ék*), l. *eneyc*
    - *–é-*: a nyelvérzék elb. múltidő jelének veszi. de az *sz, v*-s igék elb. múltjukat a 16. sz-ig puszta tő + személyraggal fejezték ki (*eneyc*), de B. szerint ez nem időjel, hanem személyrag!!! A szabályos eredeti paradigma ez volt: *őm, őd, evé,* majd az E/3. alakból elvonva az –ét, a tövet újraalkotta, és lett *evém, evéd, evé, evő-k, evé-tek, evé-k*
    - *ev-* tő, l. *eneyc*
- *oz tiluvt gimilftwl:* eredetH, 'abból a tiltott gyümölcsből', partitivusi a *-ben* helyett
- *gimilftwl:* l. korábban
- *oz:* l. korábban
- *tiluvt:* til-uv-t 'tiltott, tiltódott', bef. min.
    - *–t* mnin-képző, l. *odutta vola*
    - *uv:* visszaható képző, de ez vitatott – elírás lenne? B. szerint nem
    - *til-*: l. *tilutoa* + az a bizonyos eltűnt *t-* kezdetű mut.nm.pár (*túl, tél-túl, tétovázik*), B. szerint a *té* > *tí* 'oda, el' + *-l* demon. igeképző, 'távolít, távol tart' > 'tilt', hangtani szépséghiba: ma minden alakban rövid az *i*, erre B. megoldása: msh-torlódás előtt a hosszú mgh-k hajlamosak megrövidülni (l. *jőtem* > *jöttem* <na de hol van itt a mshtorlódás?>), de nem minden rövid alakot lehet belőle megmagy-ni (l. *tilalom, tilos*)
- *es:* l. korábban

ef oz gimilfben halalut evec.

- *es:* l. korábban
- *oz:* l. korábban
- *gimilsben:* a tövet l. *gimilcíctul*, a *–ben*-t l. *milostben*
- *halalut:* l. korábban, az *evec* tárgya
- *evec*: l. korábban

E*ſ* oz gimil*ſ*nec vvl ke*ſ*eruv uola vize.

- *es:* l. korábban
- *oz:* l. korábban
- *gimilsnec:* l. korábban: *gimilcíctul*, -nek l. *halálnek*
- *vvl*: *úly* vagy *úl*
    - a hosszú *v* miatt biztos hosszú a mgh ejtése
    - *l* vagy *ly*?: az eredeti hang az *l* volt, de a HB-ben következetesen *hug*-nak van írva a *hogy*, s ennek a *gy*-je (*dzsj*-je) ugyanarra az *l*-re megy vissza, mint a *vvl ly*-je (de láttuk: *l* > *ly* > *gy*, tehát többlépésese) , vsz tehát, hogy a hangzó már elérte az *ly* fokot a HB-ben, mivel már a *gy* is gyakori
    - sokáig ált. lesz az *ly l*-lel való írása (a kancelláriai h-ben, s még tovább is)
    - tagolás: *vv-l*
        - *ú-* tő: azonos az *oz* > *az* mgh-jával, vö. *úgy, úgyan*
        - *-l:* ablativusrag, l. *gimilcícul,* a fejlődés: helyHrag > módHrag (l. *jól, veszettül, magyarul*)
        - az abl. rag palatalizálódott (vö.: *mél : mélen → mél: mélyen* (mivel mgh előtt hajlamos az *l* palatalizálódni/, majd: *mély : mélyen*)
    - az *l* > *ly* > *gy* számos alakunkban lejátszódott, l. *úgy, igy, hogy* (eredileg tehát: *uly, úly, íly, holy*)
- *keseruv: ű*-s változat már (esetleg diftongusos: *üü*, a 2. félhangzós)
    - tagolás: *kese-ru-v*: *-rű/-rú ~ -ró/-rő* képzőbokorra, l. *mogyoró*, egy *-r* és félhangzós *u, ü* elemből áll, fgr. eredetűek
    - az –r-re l. *tompor, avar, sömör,* de volt kics. jellege is, l. *mogyoró* (TA: *munorau, monarau* 'tojásocska'
    - alapszó: fgr. er *kese-,* (a TESz. ezt nemv eszi biztosnak), vsz. hangrendi átcsapással, mert a fgr. párhuzamok velárisak
- *uola:* elb. múlt, l. *odutta vola*
- *vize:* EZT VMIÉRT NEM ELEMEZTE BÁRCZI, NEM TALÁLOM A HIVATKOZOTT OLDALAKON.
    - ősi örökség a tő
    - E/3. bszj, l. korábban

hug turchucat mige zocoztia vola.

- *mige zocoztia vola:* a *zocoztia vola* összetett igeidő (kij. mód jelen idő + segédige elb. múltja) = folyamatos múlt volna rendesen, de mivel a meg perfektiválja, a kettő együttese a cselekvés megkísérlését, majdnem megtörténtét jelenti: 'majdnem megszakasztá' (ritka használat, de van még rá példa a magyarban, pl. Tinódi: *Szablyával az terek ott forgódik vala – Ez nemes vitéznek fejét veszi vala*; s itt a következőkből kitűnik, hogy a vitéz nem halt meg, mert társai megszabadítják <hm, pedig itt nincs perfektiváló igekötő sem!>
- *zocotia:* tagolás: *zoco-z-t-ia*
    - kij. mód jelen idő E/3. tárgyas ragozás
    - *zoko:* nomenverbum tő, vö. *szak* 'darab, *szakad, szakít*, fgr. először a TA-ban szerepel: *zakadat*
    - *-t:* műveltető képző, l. *terumteve* (ill. még *mente*)
    - *–z (= -sz):* gyakorító képző, l. *rugaszik, vonsz, metsz* (s amely a *tesz, lesz, vesz* stb. igékben és az *alszik*-félékben jelenidő-jellé, másutt személyraggá fejlődött, l. *vársz, kérsz, halsz*), itt: *-szt*: képzőbokorrá állt a kettő össze, l. *fürészt, dagaszt, fáraszt* (HB-ben még: *ilezie*)

- nm agglutinálódott az *–ia* esetében <itt B. már jobb, pontosabb magyarázatot ad a nm hátulsó pozíciójára>: „E névmások sokáig lazán függtek az igén; ha a 3. személyű alany ismert volt vagy főnév fejezte ki, a névmás teljesen el is maradt, és lehet, hogy olykor nem követte, hanem megelőzte az igét. Az utána vetett névmás eleinte mindenesetre nyomatékos, szinte appozíciószerű volt. Ez a laza kapcsolódás magyarázza meg, hogy a személyes névmás sokáig nem tapadt hozzá az igéhez, ezért mássalhangzója úgy fejlődött, mint a szókezdő, azaz eltűnt a magyarban, és az igéhez csak a megmaradt magánhangzó, *i*-féle hang csatlakozott." (pp. 120-121.), azaz: *-i* félhangzós utótagú diftongust alkotott az igevégi tővéghangzóval, majd abből > *í* ~ *é* (és illeszkedéssel *á*) – ezek azért váltak tárgyas igeraggá, mert még velük egyidőben éltek a ragtalan (tővéghangzós) változatok is, s ezekre ráértődött a T jelölésének funkciója is. Homonímia is zavarta a képet: a *látá, nézé* az elb. múltban (3. sz. alak) is így nézett ki, meg a jelen idejű is, ez nagyon zavaró volt, így jelen időben az *–i*-s alak terjedt el a palatális hangrendben: *kéri, nézi,* a velárisnál viszont új alakok keltkeztek (*várja, látja*, itt a *j* hiátustöltő, l. **várȣá* > (hiátustöltés) *várájá* > (Horger-tv) *várja*).

- *vola:* l. *odutta vola*
- *mige:* igekötő, eredetileg lativusragos helyH, a lativusraghoz l. *eleve*
  - az alapszó azonos a mai *mög* főnévvel (er. alak: *migȣ̈*), vö. *hegymöge*, fgr. eredetű
  - a *mige* er. jelentése tehát: 'mögé' > 'hátra, vissza'
  - eredetileg csak mozgást jelentő igék (v. vmilyen irányulást kifejező) igék mellett állt (utóbbira: *néz, mutat*), ma befejezettséget jelöl és a konkrét helyjelöl árnyalat ritka (*megtér, megfordul)*
  - hogyan alakult ki a perfektiváló funkció? Ilyesféle szerkezetekben: *mögé járja az utat, mögé ússza vizet, mögé mássza a hegyet*, ahol a helyhatározás a csvés befejezettségét is kifejezi
  - az *–e*: még nem tűnt el, az első véghangzótlan példák csak a JókK-ben tűnnek fel, de még van *megi* változat a 16. sz-ban is. Ez nem a tővéghangzóeltűnéses változás, hanem az igekötő rövidülése <grammatikalizációja során bekövetkező rövidülése>
- *hug*:
  - a *hogy* hszóból keletkezett ksz., l. ma is.
  - Tagolása: *hu-g*
  - *hu-, ho-* nm-is tő + *-l* abl. rag, ami *gy*-vé fejlődött.
- *turchucat:* vsz. elírás (Szinnyei), er. *turchat* lett volna, mivel eddig csak Ádámról volt szó <de hát mindenki tudja, hogy Éva is ott volt a gyümölcskínálásnál… ezt B. is írja, akor nem világos, miért gond ez a közös tudásra építés az egyeztetésben>
    - *turk(u)-*: ősi örökség (**turз*), a *–k* denominális képző, kicsinyít (l. *lélek, farok, fészek*),
    - *k*: kicsinyítő képző
    - *torok*: hangzóvesztő tőtípus
    - *k*: a többes szám jele; ld. fönt [*zumtuchel*]
    - *t*: tárgyrag; ld. fönt [*iʃemucut*]
    - *a*: bszj, l. *feleym,* az *-uk* bszj (tehát ha nem fogadjuk el az elírás-verziót), akkor l. *uimadsagucmia és cizicun* (később jönnek)

Num heon muga nec. ge mend w foianec halalut evec.

- *num:* l. korábban
- *heon:* l. korábban
- *muga nec*: B. szerint lehetséges a *mogának* ejtés, akkor már a nyíltabbá válás előrehaladt
  - *nec*: névutó, l. *neki*
  - *muga:* visszaható nm,
    - az *–a* E/3. bszj, az alapszó lehet a *mag* fn.
    - a szépséghiba: ez *v*-s tövű névszó (l. *magvát*, *magvas*), a *–v/-u* itt lehet képzőelem (?) v. a tőséghangzót rejtheti
    - jelentéstanilag sem tökéletes a *mag*-ból való levezetés, ennek a magyarban nincs 'test' jelentése, mint más fgr. nyelvekben, de nem zárható ki, hogy ez a jó megoldás
    - a fgr. ny-ekben nincs közös visszaható nm, ált-ban a személyes szolgál visszahatul v. a saját nyelvben fejlődtek ki meglevő elemekből
    - B.: ami biztos, h 'test' jelentésű fgr. er. szó volt, ha nem is azonos a mai *mag* fn-vel
- *ge:* l. korábban
- *mend*: l. korábban is, lehet határozatlan szn-i névmás 'minden' v. mértékH 'teljesen, egytől egyig' a korban
- *w*: diftongusos vagy *ű*-s ejtés, E/3. sz. nm
- *foianec:* tagolás: *foi-a-nec*
  - *nek,* l. *neki,* névutó
  - *a* – bszj, l. *feleym*
  - *faj: fi* 'filius' alakpárja, megfelelője a *fiú;* jelentéstanilag kifogástalan: 'ivadék' >'faj', vö. *fajzik ~ fiazik* 'szól', *fajzás ~ fiazás* 'szülés', *fajzat ~ fiazat* 'magzat, ivadék' stb. A TESz itt túl szkeptikus. az er. fgr. alak **pokɤ* lehetett, ősm. **foγ* > **foų* > (elhasonulás) *fǫ̈u, fiu* > (széthasadt a diftongus, az u megnyúlt, a szókezdő torlódás megszüntetésére) > *fiú*
  - a *faj* a toldalékos alakból vezethető le: *foγá* 'fia' > *foá* > *fojá* > majd elvonva *foj* > *faj* (l. *fej*)
- *halalut*: l. *halaláál*, ill. *isemucut* a T-ragra
- *evec*: l. korábban *evec*

Horogu vec iften. ef veteve wt ez muncaſ vilagbele.

- *horogu vec*: elb. múlt E/3.
  - az ikes *–k* személyragra l. *eneyc* és *evec*
  - *v/β:* analógiás hatásra kerülhetett be, az elb. múltbeli félhangzós *u, ü és ~ v*-ben a nyelvérzés múltidőjelet látott, s ezt átvitte más igék múlt idejébe, ahol *–sz* (jelen)időjeles alakok voltak használatban, először az *evé, evék, tevé, tevék, vevé, vevék* hatására indulhatott meg ez a folyamat, ezek igen régi keletkezésűek
  - a tő: *haragu-*, ahol a záró mgh a tőséghangzó, esetleg reflexív képző
  - a tő eredete (*harag-*) bizonytalan, esetleg egy *hor ~ har* nomenverbumra megy vissza, amely a *horzsol, hornyol, horol, harcol* alakokban is ott van, a *-g* pedig (névszó- és igetövet is) képző (l. *világ, virág, csillag*), eredileg vsz. gyak. képző. Vagyis a szó er. jtése 'horzsolás, súrlódás' lenne. A *har* tő fgr. eredetű
- *isten:* l. korábban
- *es:* l. korábban
- *wt:* l. *isemucut* (tárgyrag), és *w*

- *vilagbele*
    - *bele:* névutó, még egyszer jön elő: *uruzagbele*, egyszer pedig *beli* alakban, fiatalabb névutó-rag, megvannak a személyjelezett határozószói megfelelői: *belém, beléd, belé,* er: *bél* fn + *-é* lativusrag (l. *eleve* a latvusragra), a *–ben*-nél l. ezt korábban
    - *vilag-*: *vila-g*
        - *-g:* deverbális nomenképző, l. *horogu vec*
        - *vil-* tő, l. *villan, villog, villám*, Benkő idevette a *virág, virul, virít* családját is (ezt azóta is elfogadják a legtöbben), fgr. eredet, vsz. hangulatfestő tő volt, er. jelentése: 'fehér' > 'világosság, fény', majd 'mindenség' (vö. *világra jön, szeme világa*)
- *muncas:* 'gyötrelmes, szenvedésekkel teljes'
    - *–s:* vmivel ellátottságot kif. denominális névszóképző (mnképző), azonos a kics.képző *–s*-sel is (*Katus, cicus*), és a gyűjtőnévképzővel (*nádas, fenyves*) és a halványító (*kesernyés, zöldes*) képzővel.
    - a *munca* tő szláv eredetű (vö. orosz *muka* 'kín'), a jelentésfejlődés: 'gyötrelem, kín' > 'gyötrelmes munka (rabszolgamunka)' > 'megbecsülést érdemlő termető tevékenység' (ez utóbbi a magyarban zajlott változás, de van ilyenre példa pl. a latinban is: *labor* 'szenvedés, a szülő asszony vajúdása' > 'munka')

ef levn halalnec ef puculnec feze.

- *es:* l. korábban
- *levn:* elb. múlt E/3.
    - tagolás: *lev-n*
    - *–n:* E/3. alanyi ragozás személyrag, eredileg igenévképző, azonos a *vagyon, hason-, bizony, haszon* névszókbeli és a *–ni* igenévképzőbeli *–n* és *–ny*-nyel.
    - *lev:* fgr. er., egy *leü* (félhangzós *ü*) előzménnyel
- *halalnec:* l. korábban
- *puculnec:*
    - *pucul:* szláv (egyházi terminológiai) eredetű, jelentése 'szurok', a katolikus szláv nyelvekben a kereszténység ama pokol-elképzelése alapján, hogy a pokolban a kárhozottakat szurokban főzik, a jelentésfejlődés: 'szurok' > 'pokol'
- *feze*: '?fészke' – ti. Ádám lett egész nemzetsége számára halál és pokol fészke (forrása, kútfeje) lett
    - *–e* bszj.
    - *fész-* tő, a k. kics. képző (l. *lélek, farok*)
    - B: íráshiba? <A. Molnár szerint biztosan az.>
    - mások a *fizet* ige tövéhez és/vagy a *fűz* igéhez kapcsolják

ef mend w nemenec.

- *nemenec*:
    - *nem(ë)-:* alapszó, bizonytalan eredetű (van, aki a *név*-vel rokonítja)

Kic ozvc.

- szónoki kérdés, a B meg is válaszolja azonnal
- *kik:* ki-t l. korábban, a többesjelre l. *latiatuc*
- *ozvc:* l. korábban (részleteiben), nominális Á

miv vogmuc.

- mindkettőt l. korábban

Hug eſ tiv latiatuc ſzumtuchel.

- módH-i mm.
- *latiatuc:* l. korábban
- *tiv:* l. *chomuv, miv*. A te és ti alakokat a legtöbben azonos eredetűeknek teszik fel, tehát ugyanazt a nm-képzőt látják a ti-ben is.
- *es:* l. korábban
- *szumtuchel*: l. korábban: *zumtuchel*
- *hug:* l. korábban. A HB-ben vonatkozó jellegű: 'ahogyan', ált. nm-i tőből keletkezett határozószó, majd alakult ksz-vá.

iſa *ef* num igg ember mulchotia ez vermut.

- *isa, es, num, igg*: l. korábban
- *ember:* elhomályosult összetétel: *em-b-er*
  - az *–em* tő rokon nyelvi változatainak jelentése 'nő, anyácskám, öregasszony', l. finn *amma* 'öregasszony'
  - a *–ber* rész azonos a *férj* szóval (a *j* eltűnt, erről l. részletebben Bárczit és hivatkozásait), mely maga is elhomályosult összetétel, a *b* azonos a *fiú* szóval (ill. előzményével, l. *foianec*, a második részének megfelelője a 'vőlegény, férfi' jelentésű szó)
  - vagyis az egész szó jelentése 'nő-férfi' –az ilyen ún. összefoglaló összetételek jellegzetes fgr. alakulások (l. *orca: orr + arc*)
- *vermut:* 'vermet, gödröt', tagolása: *vermu-t*
  - *vermu:* ? eredetű, talán alán. Oszét egyezések vannak, de az oszét szónak nincs iráni rokonsága kimutatva, így a fordítottja sem zárható ki, ti. a magyarból került át a szó az oszétba.
  - utóbbi esetben a verem összefügghet az *üres, üreg, ürít, ürül* stb. családdal.
- *ez:* a *vermut* kijelölő jelzője
  - az első elem azonos az *egy, ily, így, itt* szavak tövével, a mgh. nyíltsági foka vitatható (zártabb v. nyíltabb)
  - a *-z* eredete vitatott, egyesek nmképzőnek gondolják, l. *oz*. A z < t rendben van, s ez a *–t* nmképző mut. nm-i eredetű, a kérdés csak az, hogy az összetapadáskor a *–t* még nm vagy már nmképző volt?
- *mulchotia*: kij. mód jelen idő, E/3. 'kerülheti el', tagolása: *mul-chot-ia*
  - *ia:* személyrag, k. *zocoztia*
  - *–chot-:* ható képző, ami önálló igéből keletkezett, mely azonos a mai is meglévő *hat* igével. Az ige 'képes, bír' jelentése a lényeges itt.
  - Vitatott, milyen szerkezetben vált a *hat* képzővé: Bárczi Mészöly elgondolását fogadja el, miszerint mellérendelő összetételből keletkezett a hat képzői funkciója. A *hat* eredeti jelentése itt 'előre megy, halad' volt (l. RMKT. IV, 249: *Csehországba hata* 'benyomult'). M. szerint az akkori ember a térben való előrejutással fejezte ki a konkrét és az absztrakt cél elérését (a *possum*-ot): *mul-hat, kel-hat, jár-hat, men-hat* stb. kapcsolatban a *hat* mozgást jelentett, mellérendelő viszonyban volt a másik mozgást jelentő igével (l. ma is: jár-kel, jön-megy), tehát a jváltozás: 'előremegy' > 'képes, bír'.

yſa mend ozchuz iarov vogmuc.

- *ysa, mend:* l. korábban

- *ozchuz:* a *–hoz* fiatalabb ragjaink egyike, hat. ragos fn-ből keletkezett, bszj-s alakja is van: *hozzám, hozzád* stb. A régiségben a tő eredetibb formáját használták: pl. JókK. 63: *hozya* (tő + lativusrag), tehát a tőben van egy *j* is, mely később hasonulással eltűnt: *hozjám* > *hozzám*. A rag névutóként megvan az ugor nyelvekben.
- *iarov vogmuc:* 'járók vagyunk', verbonominális állítmány, nominális része mnin. Ez a megoldás ritka a magyarban, de nem az a fgr. nyelvek szokásait nézve. De vö. *a mondó vagyok*, ami a 17. sz-tól élt, de az *a mondó* már kb. 1560-tól.
    - *iarov:* mnin, tagolás: *iaro-v*
    - a mnin-i képzőre l. *uolov*.
    - ismeretlen az alapszó, Budenz viszont egyezteti 'forgat, bekerít, körüljár' jelentésű fgr. szavakkal.
    - B. szerint inkább a cseremisz 'láb', 'gyalog' jelentésű szavakkal hozható össze (mellyel *gyalog* szavunk is rokon, volt *jalog* változata is),
- *vogmuc:* l. korábban

Wimagguc uromc iften kegilmet ez lelic ert.

- *Wimagguc:* felszól. mód T/1., tárgyas ragozás 'könyörögve kérjük', ez a jelentése általános volt a régiségben. Az *imád* igét főként istenhez v. szentekhez intézett könyörgés esetén használták (a mai jelentés mellett még egy 3. is élt az igének, a 'kínál, felajánl', ami B. szerint azt mutatja, hogy egyik sem az eredeti jelentés, amely szerinte 'áldozatot mutat be, áldoz, áldozattal megtisztel' lehetett, s ebből a többi levezethető.
    - ősi eredetű
    - a *w*: kiesett, az *i* előtti eltűnése a szókezdő *v*-nek nem ritka: *Wigmand* > *Igmánd, viola* > *ibolya*
    - a *c* = *k* a személyrag, azonos a többes szám *–k* jelével, igeragozásunknak abba a régi korszakába tartozik, amikor testes személyragok még nem voltak használatban, vagy nem voltak általánosak, de alkalmanként az ESZ-t és TSZ-t megkülönböztették
    - a *ggy* itt *d* + *j* hasonulás eredménye (itt B. hosszan fejtegeti, hogy a *gy* igenis affrikáta és nem zárhang – hát, úgy látszik, nem minden fonetikus látja ugyanazt az ábrákon)
    - a *j* felszól. módjelet már régóta a fgr. *-k-ból származtatják (gammán keresztül lett *–j*, a gamma msh után *j* lesz, vö. *bojtorján*), mely azonos a *-*k* igenévképzővel is, melyből nyomatékos ejtéssel jutott a felszólító funkcióhoz. B. e funkcióváltás azzal magyarázza, hogy az igeragozás kialakulásának kezdetén „számos egyenértékű jelentő módú, jelen idejű igető élt egymás mellett párhuzamosan" (p. 151), így a puszta tő, az *-sz* időjeles alak, az *-n* igenévképzős alak és *–k* igenévképzős alak is. Aztán funkciókat is kaptak egyes bővebb v. rövidebb alakok (s míg a mr-ban a *–k* felszól. jellé vált, a vogulban pont fordítva lett: a képzőtlen, jeltelen alak a felszól. módú, és a *–k*-nak megfelelő egység lett a kijelentő mód képviselője).
- *uromc:* eredetileg **urumuc* (vö. vogmuc, az alapalak kétfelé fejlődött, mert más mgh esett ki a Horger-tv hatására az egyikben, és más a másikban). A másik lenne: *urunk*, vagyis a mai alak.
    - *úr:* eredete bizonytalan, sok tipp van, Budenz fgr egyeztetést ajánl, a finn *uros*: *uroho-* 'erős férfi, hős', *uros: urokse-* 'hím'. A gond az B. szerint, hogy a magyar szónak sosem volt 'hím' jelentése, mindig is méltóságnév volt. A török eredet csábító lenne, B. szerint még ez a legjobb, de nem problémátlan. Németh Gyula szerint a ótörök *u-* 'képesnek lenni, bírni, tudni' igenévi

származéka az *ujur* 'erős, nemes, ügyes', s ez utóbbinak lenne egy másik változata az *ur,* amit átvettünk.

- *iſten:* l. korábban
- *kegilmet:* l. *kegilmehel* és *kegiggen*, a tárgyragra: *isemucut,* bszj-re: *feleym,* az *-lm* képzőbokorra: *hotolm, nugulm,* elvont cselekvést jelenthet (*félelem, szánalom, rágalom*), itt: a cselekvés és a vele járó képesség, lehetőség mint elvont tulajdonság, tehát 'kegyelmezés'
  - *l:* gyakorító képző, *-m* deverbális nomenképző
- *ez:* l. korábban
- *lelic ert:*
  - *lelik:* a *–k* kics. képző (vö. *turchucat*)
    - az alapszó fgr. eredetű, 'lélegzet', 'lélek', 'gőz, pára' jelentésű megfelelői vannak, az *é* pótlónyúlással lett hosszú, a msh-torlódást is feloldották msh-s told. előtt, l. *lélk+ben* > *lélekben*

hug iorgoſſun w neki. eſ kegiggen.

- *hug*: l. korábban
- *iorgoſſun:* felszól. mód. E/3. alanyi rag., tagolása: *iorgo-s-su-n*
  - *–n:* szem. rag, azonos az *–n* deverbális nomenképzővel (l. *vagyon, haszon* stb.) és a fnin *–ni* képzőjében lévő *–n*-nel. Az igealak ráértéssel lett nominális Á-on át, s e pdm-ban állapodott meg (sok alakban megvan, l. *vagyon, nincsen, sincsen, jön, leszen, teszen, hiszen, vonszon, aloszon, lőn, megyen*)
  - *su:* a felszól. módjel + a megelőző *–t* hasonulása kölcsönösen, majd kiegyenlítődésük: *t + j* > *tyj* > *csj* > *cs* > *ss* vagy közvetlenül lett *ss*-sé a *tj*-ből
  - *iorgo-:* ismeretlen er. tő, ma is 'irgalmaz' a jelentése, a *jo-* > *-i* változás gyakori (l. *juhász* > *ihász, juhar* > *ihar, josz-* > *isz-*)
- *w:* l. korábban
- *neki:* l. korábban
- *eſ:* l. korábban
- *kegiggen:* felszól. módú E/3. alanyis rag.
  - az *–n* személyragra l. *iorgossun*
  - *gg:* felszól. mód jele l. *wimagguc*
  - *kegid-:* azonos tő a *kegilm*-mel (l. ott), ismeretlen eredetű, a *kell* igéből biztos nem származtatható a jelentése miatt.

eſ bulſcaſſa mend w bunet.

- *eſ :* l. korábban
- *bulſcaſſa:* tagolás: *bulsca-s-s-a*
  - az *–a* személyragra l. *zocoztia*
  - *ss: t + j:* l. *iorgossun*
  - *bulcsát-*: B. szerint nem is lehet összeegyeztetni az e tőhöz köthető bocsát, bocsánik, búcsú alakokat, azok egymástól független átvételek voltak, tehát külön török szavakat vettünk át, de a magyar nyelvérzék számára is érezhető volt az alakok összefüggése, s meghonosodásuk után magyar képzőket éreztek beléjük, ezért lehetséges, hogy a bocsát melé a bocsájt~bucsít, gocsászt alakok keletkeztek.
  - *lcs:* problémás: a rekonstruálható **busát* igében az *s* megkettőződött, és a *bussát*-ból elhasonulással lett *bulsát*, affrikálódással: *bulcsát*. VAGY az első szótagban nyúlás történt (**búsát*), és *á ~ al* párok léteztek, így hiperurbanisztikus *l*-es alakok keletkeztek. Bárczi szerint viszont inkább ez

történt: a *cs* > *s* változás épp a HB korában játszódik le (l. *sovány, kés, nyes, sápad),* a török szavak *č*-je hol az egyik, hol a másik hanggal azonosult (l. *szatócs, szűcs,* DE: *keselyű, bors, koporsó*), a 3 szó összetartozása így világos. Az –l a *bulcsú* szóból hatolt be más alakokba.

- *mend:* l. korábban
- *w:* l. korábban
- *bunet:* ismeretlen eredetű alapszó, sem az árja, sem a török, sem a kaukázusi, mert eredeti kéttagúságával egyik sem törődik. (bszj-hez: *feleym*, t-hez *isemucut*)

Eſ vimagguc ſzen achſin mariat. eſ bovdug michael archangelt. eſ mend angelcut.

- *Eſ:* l. korábban
- *vimagguc:* l. korábban
- *ſzen:* íráshiba szent helyett, szláv eredtű, nem tudni, melyik szláv nyelvből jött át, a szókezdő msh-torlódást feloldására l: szl. *chvala* > m. *hála*, lat. *guardianus* > m. *gárgyán*
- *achſin:* főnévi jelző előtte a *szent*, ma inkább értelmezősen oldanánk meg: *Máriát, a szent asszonyt* vagy a *szent asszonyt, Máriát*
  - az *asszony* jelentése ’úrnő, királynő’, alán eredetá lehet,, azonos jelentésben, nem tökéletes a hangtani egyezés
- *mariat:* nőnévként 1171-től adatolható
- *bovdug:* ’szent’ (’beatus’), ’áldott’
  - ismeretlen eredetű, az EtSz. magy. szerint a *bódít, bódul* ige alapszavának a *bód-* ’elkábul, elszédül’-nek a származéka (vö. *révül : részeg*), a jfejlődésben a samanisztikus hképzeteknek is szerepük volt, er. ’részeg’ > ’beatus’ (vö. mámoros: ’részeg’ > ’kellemes bódulat rabja’)
  - *–g*: deverbális nomenképző (l. *világ, virág, harag, csillag*)
- *michael:* nem vsz. B. szerint, hogy *k*-san ejtették volna a középső msh-t, ebből uis a Mihály alakot akkor nem tudnánk magyarázni, a ch amúgy sem jelölte a régiségben a k-t.
  - lat. *Michael* a forrás, Kniezsa szerint görög eredetű, de B. szerint bármelyik lehetséges, de inkább a latinra voksol hangrendi okok miatt.
- *archangelt:* B. szerint feltűnő a latin *–us* hiánya a végéről, de ettől még latin átvétel (és nem szláv), és ha ott lett volna, képzőnek éreztük volna úgy is, l. *Petrus* > *Peter*
- *mend* ’valamennyien’ (számH), l. korábban
- *angelcut:*

hug uimaggonoc erette.

- *hug:* l. korábban
- *uimaggonoc:* l. *vimagguc*. Felszól. mód, T/3. alanyi ragozás ’könyörögjenek’, a *–nok* személyrag az E/3. *–n* személyragja + *-k* többesjel kapcsolata.
- *erette:* érdekhatározó, az *érett* hszó 3. sz-ű bszj-s alakja, a bszj-re l. *feleym*, az *erett*-re l. *meret*.

Eſ uimagguc ſzent peter urot. kinec odut hotolm ovdonia eſ ketnie hug ovga mend w bunet.

- *Eſ:* l. korábban
- *uimagguc:* l. korábban
- *ſzent:* l. korábban
- *peter:* latin *Petrus* > *Petruš* > *Petrüs* (az *s*-t bec. képzőnek érezték) > *Petrü*
- *urot:* l. *uromc*
- *kinec:* részes H, -nek-hez l. *neki,* az alapszó ki- kérdő (von, hatlan) nm, erre l. *kí nopun*

- *odut:* nominális Á, szenvedő értelmű mnin. – ez teljesen beleillik a fgr. nyelvek bermészetébe, de ritka a régi magyar nyelvben, majd a 18. sz-ban élesztették újjá. Ma szenvedő igei Á-nyal mondhatnánk: *adatott, adva van*. B. szerint nem kizárt, hogy egy régi szenvedő igeragozás utolsó maradványát mutatja ez az alak: **adott vagyok, *adott vagy, *adott.*
- *hotolm:* tagolás hoto-lm, ill. ho-to-l-m
  - *lm:* képzőpáros, *-lm> -lom,-lem*, l. *kegilmet*, az alapszóra l. *mulchotia*
- *ovdonia:* célH itt, bszj-s fnin, tagolás: *ov-do-ni-a*
  - –a bszj-re l. *feleym*, fnin-képzőre l. *elnie*
  - ovd(o)- alapszó: vsz. fgr., képzett szó, **oy̮* az abszolút tő. Majd ahogy a *boudug*-ból > *boldog* lett – hiperurbanizmus v. téves visszaütés révén –, ide is bekerült az *-l*.
- *ketnie:* célH itt, bszj-s fnin. tagolása: *ket-ni-e*
  - *–e*-re és *–ni*-re l. *feleym*, ill. *elnie*
  - *ket-:* fgr. er. tő
- *hug:* l. korábban
- *ovga:* felszól. módú E/3. sz. tárgyas alak
  - *–a:* l. *bulsassa, zocotia*
  - *–j* felszól. jel és *d+j:* l. *Wimagguc*
  - alapszóra l. *ovdonia*
- *mend:* l. korábban
- *w:* l. korábban
- *bunet:* l. korábban

Eſ vimagguc mend ſzentucut. hug legenec neki ſeged uromc ſcine eleut.

- *Eſ:* l. korábban
- *vimagguc:* l. korábban
- *mend:* l. korábban
- *ſzentucut:* a tárgyragot l. *isemucut*, a *–c(u)* többesjelet l. uo., *szent* l. *szen*
- *hug*: l. korábban
- *legenec:* vsz. a verbonominális Á igei része (esetleg igei Á), felszól. mód T/3. alanyi ragozás
  - *–nek:* l. korábban
  - az *sz, v-s* igék felszólító módja mind különleges forma (kivéve a *higgyenek*-et): *tëgyenek, vëgyenek, vigyenek, ëgyenek, igyanak;* B. ötlete: a felsz. mód jele *-k > γ*; tehát *tëγën, lëγën,* a *γ* kiesett intervok. helyzetben, hiátustöltő *-j* került be, ami hajlamos volt affrikálódni (a *gy~j* váltakozásra számos példa van: *hagy ~ hajít*). A *higgy* a vele rokon értelmű szavak analogikus hatása miatt lóg ki (l. *tunni ~ hinni, tuttam ~ hinnem, tuggyam ~ higgyem*) a sorból.
- *neki:* l. korábban
- *ſeged:* 'segítség', nyj-ban ma is megvan a *segéd* szó ilyen jelentése, tagolása: *seg-é-d*
  - *–d:* az ÓM-ban eleven képző változatos funkciókban, főleg kicsinyítő-becéző, de sorszámnévképző is és vmivel való ellátottságot is kifejezett;
  - –é: a fgr. *-i̯* igenévképző fejleménye (l. elb. múlt jele), így a 'segítő'-t és 'segítség'-et is jelent a *segéd* szó
  - alapszó: gr. *seg-* 'segít'
- *uromc:* l. korábban
- *ſcine:*
  - *-e*: bszj, l. *feleym*

- *scin-* 'szín', ismeretlen eredetű, B. szerint fgr. és árja származtatása téves. A török magyarázat hangtanilag nem felel meg,
- *eleut:* névutó, az *eleӱ t* névszó + -t loc. rag összetétele, az utóbbira l. *meret*. A névszóra l. *eleve*.

hug iſten ív uimadſagucmia bulſaffa w bunet.

- *hug:* l. korábban
- *iſten:* l. korábban
- *ív:* 'ő', birtokos J, fontos adat, mert támogatja az *ő* etimológiáját (l.fentebb)
- *uimadſagucmia:* okH
  - *miá:* névutó, 'miatt, -ért', az –á lativusra (l. *eleve*), a *mi-* kérdő-von-hatlan nm (l. *mic*), ha *–t(t)* van rajta, az loc. rag
  - *uimadsag-:* l. fentebb, a *-ság* képző (fgr. er. önálló szóból: *ság, ség, seg* 'domborulat, halom, rakás', l. *Ipolyság, Ság, Rétság, Segesvár*) agglutinálódott, er. denominális volt, aztán deverbális képző is lett (itt érdekes adalékokat hoz B. a *ság* egyes rejtélyeire: különírt alakok jóval a képzővé válás után, nem illeszkedés szintén képzőként). A *–ság* változata két maradványban él: *ország, jószág.*
  - B.szerint érdekes a jelentésváltozás is: 'halom, rakás' > 'sok, együtt sok, tömeg' > gyűjtőnévi funkció (hegyek, erdők sora, l. hegység,erdőség) > elvont fnképző, l. *ifjúság*, vagyis 'ifjú nemzedék' ~ 'ifjakra jellemző kor, állapot' > 'az ifjúság fogalma'
- *bulſaffa:* l. korábban
- *w:* l. korábban
- *bunet:* l. korábban

Eſ zoboducha wt urdung ildetuitvl. eſ pucul kinzotviatwl.

- *Eſ*
- *zoboducha:* felszól. mód, tárgyas ragozás E/3. 'szabadítsa'
  - *–a:* személyrag, l. korábban
  - felszól. md jele: összeolvadt a képzővel (*-ít*): *szoboduχ́t* > *szabadoi̯t* > *szabadít*
- *wt:* l. korábban
- *urdung:* l. korábban
- *ildetuitvl:* 'üldözésétől'
  - *–tűl:* a névutót/ragot és az *–i* E/3 bszj-t l. korábban
  - *ild-* alapszó: Mészöly az *öl* ige *–d* gyak. képzős származékának tartotta. Ez B.l szerint jó eredet.
- *eſ:* l. korábban
- *pucul:* l. korábban
- *kinzotviatwl:*
  - *kín:* török eredetű alapszó
  - *–z:* denomiális képző, változatos jelentésű (<ur. *t*) *l. vizez, botoz, uraz, apróz*

eſ vezeſſe wt paradiſu(m) nugulmabeli.

- *eſ*
- *vezeſſe:* E/3. felszól. mód, tárgyas, tagolás: vezet-je
  - *–e:* személyrag, l. korábban, l. *iorgossun*
  - *–t* momentán-intenzív képző (l. *tilutoa)*

    - fgr. alapszó, vannak indoeurópai kapcsolatai a szónak, de „[n]incs eldöntve, vajon átvételről vagy ősrokonságról tanúskodik ez az egyezés és más hasonlók”
- *wt:* l. korábban
- *paradiſu(m):* l. korábban
- *nugulmabeli:* ’nyugalmába’, tagolása: nugu-lm-a-bel-i
    - *beli* névutó l. *világbele*
    - *–a-* bszj-re l. *elnie*
    - *nugulm-: -lm* képző, l. *hotolm, kegilmet*

eſ oggun neki munhi uruzagbele utot. eſ mend iovben rezet.

- *eſ:* l. korábban
- *oggun:* l. *odutta*
- *neki:* l. korábban
- *munhi:* ’mennyei, menny’, a régiségben *mennyi* volt az ált. megnevezés, nem *mennyei*, de utóbbi alaknak nincs magyarázata. Az világos B. szerint, hogy a *mennye-* teljes tőhöz *–i* képző járult, de nem tudni, miért. <Az olvasó nem érti, mi problémás itt: az –i képző eredete vagy valami más?>
- *uruzagbele:* ’országba’ helyH
    - *bele:* l. vilagbele
    - *uruszag-:* az *úr* fn. származéka, a *–ság* képzőt l. *uimadsag*, az *ur*-ra: *uromc*
- *utot:* ’utat’,
    - a tárgyragra l. *isemucut*
    - *uto-* alapszó, ismeretlen eredetű, összekapcsolták sokan az *úszik* ige *ú-* tövével (+ *-t* képző), de nem igazolható B. szerint. Nincs végleges magyarázat.
- *eſ:* l. korábban
- *mend:* l. korábban
- *iovben:* ’jóból’, partitivus, a *–ban* és a *–ból* között szemléletbeli különbség van: ’egy darabot az egészben, benne’ ~ ’az egészből, belőle kivéve’.
    - *jó:* ugor eredetű
- *rezet:*
    - a *rész* alapszó vsz. fgr. eredetű

BÁRCZI ELŐADÁSAI, AMIBŐL A MONOGRÁFIA KÉSZÜLT, MÁR NEM TARTALMAZZÁK AZ ALÁBBIAKAT (de ettől még tudni kell ☺):

Eſ keaſſatuc uromchuz charmul.

- *Eſ:* l. korábban
- *keaffatuc:* ’kiáltsátok’
- *kiált:*
    - hangutánzó eredetű alapszó,
    - *-t* képző
    - *ss*: felszól módjel, l. *Wimagguc*
    - *tuk*: személyrag (l. *latiatuc*)
- *uromchuz:* l. *uromc, ozchuz*
- *charmul:* ’háromszor’
    - három: ősi örökség
    - *–szor:* önálló szóból keletkezett rag, ’sor, rend’ jelentésű szó

Scerelmeſ bratym uimagguc ez ſcegin ember lilki ert.

- *Scerelmeſ:*
  - *szer-:* nomenverbum tő
  - *elem:* deverb. nomenképző(bokor)
  - *–s:* denom. nomenképző
- *bratym:*
  - *barát:* szláv jöv. szó (*braty*)
  - *–i-* birtoktöbbesítő jel, l. bszj-eredet korábban
  - *–m:* bszj E/1., l. korábban
- *uimagguc:* l. korábban
- *ez:* l. korábban
- *ſcegin:* ismeretlen eredetű
- *ember:* l. korábban
- *lilki ert:* l. korábban

kit vr ez nopun ez homuſ vilag timnucebelevl mente.

- *kit:* l. korábban
- *vr:* l. korábban
- *ez:* l. korábban
- *nopun:* l. korábban
- *homuſ:* 'hamis'
  - *hám-* tő (vö. *hámlik*, *hámoz*) + *-s* főnévképző = 'színlel, színeskedik'
- *vilag:* l. korábban
- *timnucebelevl:*
  - szláv eredetű alapszó: *timnuc-*
  - *–e* bszj. l. *feleym*
  - *belől:* később rag: **bele* ' belseje' + *l* abl. rag
- *mente:*
  - *ment-* tő: *menik*, *menekedik*, *menedék* szócsalád
  - *-t* műveltető képző
  - *–e* elb. múlt jele, l. korábban

kinec ez nopun teſtet tumetívc.

- *kinec:* l. *kic, halalnec*
- *ez:* l. korábban
- *nopun:* l. korábban
- *teſtet:* bszj-t, tárgyragot l. korábban
  - ismeretlen eredetű alapszó
- *tumetívc:*
  - alapszó: *töm* ige
  - *-t* deverbális verbumképző
  - *jük: j* hiátustöltő, *k* többesjel, l. *latiatuc*

hug ur uvt kegilmehel abraam. yſaac. iacob. kebeleben helhezie.

- *hug:* l. korábban
- *úr:* l. korábban
- *uvt:* l. korábban
- *kegilmehel:* l. *kegilmet,* a *–val/-vel*-t is l. korábban
- *abraam:* tulajdonnév (l. A. Molnár)
- *yſaac:* tul.név
- *iacob:* tul.név

- *kebeleben:* a *kebel* ismeretlen eredetű, a jváltozás vsz. ’vminek a belseje, zárt része’ > ’szűkebb közösség’ és ’szív (az érzések helye)’, a többit l. korábban
- *helhezie:*
  - *hely:* ismeretlen eredetű, az eredetibb *hel* változat ma is elterjedt nyj-i szó
  - *–z:* denominális verbumképző
  - *–j*: felszól. mód jele, l. *Wimagguc*
  - *–e:* 3. személyű személyes nm-i eredetű igei szrag

hug birſagnop ívtua mend w ſzentíí eſ unuttei cuzicun iov felevl iochtotnia ilezie wt.

- *hug:* l. korábban
- *birſagnop:*
  - *bírság: bír* ige ’hatalma va, képes vmire’, a *ság*-ot l. korábban
  - *nap:* ismeretlen eredetű, az égitest jelentés az elsődleges, talán fgr. eredetű, s a *–p* képző
- *ívtua:*
  - *jut:* ősi ugor kori szó
  - *–va: -v* igenévképző + lativusrag
- *mend:* l. korábban
- *w:* l. korábban
- *ſzentíí:*
  - *szent*: l . korábban
  - *i*: hiátustöltés <??? Milyen hiátust kellett itt tölteni?>
  - *i:* birtoktöbbesítő, l. korábban
- *eſ:* l. korábban
- *unuttei:* vitatott, l. A. Molnár, az *–i* birtoktöbbesítő, l. fentebb
- *cuzicun:* ’közükön’
  - *köz:* ősi er.
  - *–n:* loc. rag
- *iov:* l. korábban: *iovben*
- *felevl:* ’felől’
  - megszilárdult ragos alakulat, *fél* ’oldal, rész, fele vminek’
  - *-l* lativusrag
- *iochtotnia:* ’iktatnia’
  - szóhasadás: a *jut* ige hasadt párja
  - *–t:* műv. képz
  - *nia:* l. *ovdonia*
- *ilezie:* ’élessze’
  - *él:* ősi örökség
  - *szt:* képzőbokor
  - *j:* felszól. módjel, l. korábban
- *wt:* l. korábban

Eſ tiv bennetuc.

- *Eſ:* l. korábban
- *tiv:* l. korábban
- *bennetuc:*
  - *bele* + *ne* + *m* > *belenem* > *belnem* > *bennem* (hasonulás)
  - *bele* ’vminek a belseje’ + *n* locativusrag
  - *benne: n* locativus rag megnyúlt, *e*: bszj, l. korábban
  - *tek*: személyrag, l. korábban